

ODPOČÍTAVANIE 1945

CHRIS WALLACE
A
MITCH WEISS

IKAR

Nezvyčajný príbeh atómovej bomby a 116 dní, ktoré zmenili svet

ODPOČÍTAVANIE
1945

CHRIS WALLACE
A
MITCH WEISS

PRELOŽIL MARTIN ŠTULRAJTER

IKAR

Chris Wallace and Mitch Weiss
COUNTDOWN 1945

Copyright © 2020 by Chris Wallace
Published by agreement with Folio Literary Management, LLC
Translation © 2022 by Martin Štulrajter
Jacket design © 2022 by Andrej Gruľa – endy! branding
Slovak edition © 2022 by IKAR, a.s.

Z anglického originálu Countdown 1945 – The Extraordinary Story
of the Atomic Bomb and the 116 Days That Changed
the World (Avid Reader Press, New York 2020)
preložil Martin Štulrajter.
Redigovala Želmíra Čížová.
Obálku navrhol Andrej Gruľa – endy! branding.
Technická redaktorka Helena Oleňová.
Vydalo vydavateľstvo IKAR, a.s., Bratislava v roku 2022
ako svoju 1 859. publikáciu v elektronickej podobe.
Sadzba a zalomenie do strán ITEM, spol. s r. o., Bratislava.

ISBN 978-80-551-8272-8

*Venujem Lorraine.
Si tá nejlepšíá sůčasť každého dobrodružstva!*

ODPOČÍTAVANIE:

116 DNÍ

12. apríla 1945
Washington, D. C.

Harry Truman si potreboval dať za pohárik. Dnes bol jeho osemdesiaty druhý deň na poste viceprezidenta. A ako zvyčajne, popoludnie trávil v Senáte. Tentoraz predsedal diskusii týkajúcej sa dohody o medzinárodných vodách s Mexikom. Senátori monotónne rečnili a Truman v myšlienkach zablúdil k matke a sestre, ktoré stále žili neďaleko starého rodinného statku Trumanovcov v Grandview v Missouri. Napriek tomu, že sedel za predsedníckym stolom v komore Senátu, vzal do ruky pero a papier.

„Drahá mama a Mary,“ napísal, „senátor z Wisconsinu tu dookola tára o téme, o ktorej vôbec nič nevie.“ Ako predseda Senátu Truman musel viesť aj takéto schôdze. Nevedel sa však dočkať konca. Túžil byť niekde inde. Netušil, že čoskoro sa mu život navždy zmení.

Krátko pred piatou zasadnutie Senátu našťastie prerušili. Truman sa vyšiel poprechádzať po Kapitole, sám, bez ochranky – prešiel pozdĺž senátnej časti, krížom cez Rotundu a galériu sôch Statuary Hall až do časti, kde bola Snemovňa. Truman bol ako vždy elegantne oblečený, mal sivý oblek s dvojradovým sakom, bielou vreckovkou a tmavým bodkovaným motýlikom, a ako vždy mal naponáhlo. Preto kráčaľ rýchlo.

Z hlavného, verejne dostupného poschodia Kapitoly zamieril na prízemie, do súkromných priestorov predsedu Snemovne Sama Rayburna, do miestnosti číslo deväť, kde sa schádzal Výbor pre

vzdelávanie. Bola to najexkluzívnejšia miestnosť Kapitolu – vstup povolený iba na základe Rayburnovho osobného pozvania. Členovia Kongresu sa tu často stretávali popoludní po úradných hodinách a diskutovali o stratégii, chodili na klebety a pripíjali si jedným, dvomi pohárkami „na slobodu“. Truman tu bol pravidelným hosťom. Obľuboval bourbon a pramenitú vodu.

Výbor pre vzdelávanie bol klasický „kapitolský úkryt“ – miestnosť dlhá asi šesť metrov, s veľkými koženými kreslami, gaučom a dlhým mahagónovým stolom, slúžiacim aj ako bar pre fľaše s alkoholom. Jediné, čo tu neladilo, bol maľovaný strop vyzdobený vtákmi, zvieratami a rastlinami. Rayburn dal na jeden koniec miestnosti namaľovať „osamelú texaskú hviezdu“.

Keď prišiel Truman, Rayburn – „pán Sam“ – mu povedal, že ho zháňali z Bieleho domu. „Steve Early chcel, aby si mu hneď zavolaš späť,“ povedal Rayburn a odvolal sa na dlhoročného tlačového tajomníka prezidenta Roosevelta. Truman si nalial za pohárik, sadol si a vytočil ústredňu Bieleho domu, linku National 1414.

„Tu viceprezident,“ ohlásil sa.

Keď Early zdvihol telefón, bol stručný a priamy. V jeho hlase bolo cítiť napätie. Povedal Trumanovi, aby „čo najrýchlejšie a v čo najväčšej tichosti“ prišiel do Bieleho domu a vošiel cez hlavný vchod z Pennsylvania Avenue. Rayburn sledoval Trumana, o ktorom si vždy myslel, že je akýsi bledý. Teraz „bol doslova ako stena“.

„Ježišikriste, aj generál Jackson,“ vyhrkol Truman, keď zložil slúchadlo. Bol taký šokovaný, že to ani nezakrýval. Usiloval sa zachovať pokoj. Ostatným v miestnosti povedal, že dostal „špeciálne predvolanie“ a musí ísť do Bieleho domu. Okamžite vstal, podišiel k dverám, ale keď položil ruku na kľučku, zastal a obrátil sa. „Chlapci, nech to zostane v tejto miestnosti. Niečo sa muselo stať.“

Truman za sebou rázne zatvoril dvere a doslova sa rozbehol, tentoraz cez už takmer prázdny Kapitol. Jeho kroky sa ozývali po mramorových chodbách. Bežal popri sochách generálov a politikov, okolo senátneho holičstva a napokon vybehol hore schodmi do svojej viceprezidentskej kancelárie. Lapal dych. Schmatol klobúk a svojmu štábu oznámil, že ide do Bieleho domu, ale že o tom ne-

majú nikomu hovoriť. Nemal čas nič vysvetľovať. A koniec koncov, sám viac nevedel.

Vonku pršalo. Truman nasadol do svojho úradného čierneho automobilu Mercury a dal inštrukcie šoférovi Tomovi Hartymu. Opäť šiel bez ochranky. Pre počasie a premávku trvalo Trumanovi viac než desať minút, kým sa dostal do Bieleho domu. Celý čas rozmýšľal, čo sa mohlo stať.

Prezident Roosevelt mal byť v kúpeľoch Warm Springs v Georgii, kde sa posledné dva týždne zotavoval z vyčerpania po Jaltskej konferencii s britským premiérom Winstonom Churchillom a sovietskym lídrom Josifom Stalinom.

Možno sa Roosevelt predčasne vrátil do Washingtonu. Dnes pochovali jeho starého priateľa Juliusa Atwooda, episkopálneho biskupa vo výslužbe. Bol prezident na obrade a teraz sa s ním chcel stretnúť? Odkedy sa však Truman pred takmer tromi mesiacmi stal viceprezidentom, mal súkromné stretnutie s Rooseveltom iba dvakrát. Prečo práve teraz?

O 17.25 Trumanovo auto zabočilo na Pennsylvania Avenue, prešlo cez severozápadnú bránu a popod severné portikum Bieleho domu. Pri vchode už Trumana čakali protokolisti, ktorí mu odobrali klobúk a nasmerovali ho k prezidentovmu malému výťahu s dubovým obkladom.

Prvá dáma Eleanor Rooseveltová naňho čakala v súkromnej pracovni na druhom poschodí spolu s dcérou Annou, zaťom, podplukovníkom Johnom Boettigerom a so Stevom Earlym. Obe ženy boli oblečené v čiernom.

Prvá dáma podišla k Trumanovi, položila mu ruku na plece a povedala: „Harry, prezident zomrel.“

Truman onemel od úžasu. Do Bieleho domu sa ponáhal na stretnutie s prezidentom. A zrazu tu stál a uvedomil si, že on sám bude teraz prezidentom.

Po chvíli sa spamätal a spýtal sa pani Rooseveltovej: „Môžem pre vás niečo urobiť?“

„Môžeme urobiť my niečo pre vás?“ odvetila. „Pretože teraz ste sa do problémov dostali vy.“

O niekoľko minút neskôr, o 17.47, celú krajinu a celý svet obletela správa: Franklin Delano Roosevelt, muž, ktorý viedol štát posledných dvanásť rokov, počas Veľkej hospodárskej krízy, po útoku na Pearl Harbor a teraz až na pokraj víťazstva v druhej svetovej vojne v Európe, zomrel vo veku šesťdesiattri rokov na krvácanie do mozgu.

V Bielom dome, ktorý bol počas Rooseveltovej neprítomnosti zväčša opustený, zrazu nastal ruch. Na 18.15 zvolali schôdzu Kabinetu. Truman nariadil, aby požiadali o účasť čelných predstaviteľov Kongresu. Do Bieleho domu povolali aj Harlana Stona, predsedu Najvyššieho súdu Spojených štátov amerických, aby viedol prezidentskú prísahu. Truman musel urobiť ešte niečo.

O 18.00 zatelefonoval manželke Bess do ich skromného dvojizbového bytu na Connecticut Avenue. Telefón zdvihla jeho dcéra Margaret. Ešte si nevypočula správy a ako zvyčajne s ním začala žartovať. Skočil jej do reči, aby mu dala matku.

Truman sa zvyčajne delil s Bess so všetkým. Na to však teraz nebol čas. Oznamil jej, že prezident Roosevelt zomrel a že posielal auto po ňu, Margaret a svokru Madge Wallaceovú, ktorá s nimi žila. Pri skladaní prísahy ich chcel mať pri sebe.

Truman zložil telefón. Vedel, že tento telefonát jeho manželkou otriasol. Odkedy vlni v lete prijal nomináciu na viceprezidenta, vedel, že tohto sa obávala najviac – že Roosevelt neprežije svoje štvrté volebné obdobie. Teraz sa Truman a jeho rodina dostali do situácie, ktorej sa obávala.

Truman došiel do zasadacej miestnosti Kabinetu prvý. Sadol si za veľký stôl. Sála sa postupne zaplňala. Istý člen Rooseveltovho štábu neskôr opísal Trumana, že vyzeral ako „malý človečik, ako tam tak sedel vo veľkom koženom kresle a čakal“. Keď sa zišli všetci členovia Kabinetu, ktorí boli vo Washingtone, Truman vstal. „Chcem, aby ste všetci zostali a pokračovali v práci,“ povedal im, „a chcem, aby ste všetko robili tak, ako to chcel prezident Roosevelt.“

Nastalo zdržanie, pretože čakali na príchod predsedu Najvyššieho súdu. Trumanova rodina sa musela pretlačiť cez veľký dav, ktorý sa zhromaždil pred ich nájomným domom. Členovia štábu sa

zatiaľ chvatne pustili hľadať Bibliu – napokon našli v stole hlavného ceremoniára Bieleho domu Gutenbergov výtlačok od Gedeónov.

O 19.09 sa Truman a predseda Najvyššieho súdu Stone postavili pred výklenok kozuba na konci zasadacej miestnosti. Trumanova rodina a najvyšší predstavitelia za nimi utvorili polkruh. Predseda Najvyššieho súdu začal odriekať prísahu. „Ja Harry Shipp Truman,“ povedal v domnienke, že stredná Trumanova iniciálka S predstavovala otcovo priezvisko, hoci v skutočnosti neznamenal nič.

„Ja Harry S. Truman,“ opravil Truman predsedu Najvyššieho súdu.

Nebola to jediná chyba. Keď Truman opakoval prísahu, predseda Najvyššieho súdu ho upozornil, aby Bibliu držal v ľavej ruke a pravú ruku mal na nej položenú. Úkon museli zopakovať a nový prezident tentoraz pravú ruku zdvihol. Keď sa prísaha skončila, Truman pobozkal Bibliu a vzápätí aj manželku a dcéru.

Po prísaha Truman krátko prehovoril ku Kabinetu. Zopakoval svoj úmysel nadviazať na Rooseveltovu líniu. Povedal, že vždy bude vyžadovať ich úprimné rady, ale dal jasne najavo, že konečné rozhodnutie urobí on. A keď ho urobí, očakáva od nich plnú podporu.

Harry Truman pri skladaní prezidentskej prísahy 12. apríla 1945.

Keď sa zhromaždenie rozišlo a všetci predstavitelia sa pobrali na noc domov, jeden muž zostal – minister vojny Henry Stimson. Požiadal nového prezidenta o rozhovor osamote o „veľmi naliehajúcej záležitosti“.

Sedemdesiatsedemročný Stimson bol legenda, slúžil piatim prezidentom. Truman mal byť šiesty. Stimson si sadol s novým prezidentom a povedal, že bude stručný. Téma bola komplikovaná, viac podrobností poskytne neskôr. Chcel však, aby Truman vedel o „ohromnom projekte, ktorý bol v plnom prúde“, s cieľom vyvinúť „novú výbušninu s takmer neuveriteľnou ničivou silou“. Projekt bol taký tajný – a tak potenciálne nebezpečný –, že o ňom vedela iba hŕstka ľudí. Stimson prisľúbil, že poskytne Trumanovi všetky informácie, no najprv mu nechá niekoľko dní, nech sa zorientuje v novej funkcii.

To bolo všetko. Truman zostal po Stimsonovej stručnej, záhadnej informácii zmätený. Bolo však veľmi veľa toho, čo musel stráviť: Rooseveltovu smrť, reakciu národa, nečakanú zodpovednosť za vedenie vojnových operácií v Európe aj v Tichomorí. Stimsonov „projekt“ bol iba ďalšia práca navyše, ktorá teraz naňho čakala. A vôbec netušil, čo malo v skutočnosti byť jej výsledkom. Neskôr sa vyjadril, že v ten deň naňho „padol celý svet“.

„Usúdil som, že najlepšie bude ísť domov, čo najviac si oddýchnuť a zjesť, čo som si navaril,“ zapísal si do denníka.

ODPOČÍTAVANIE:

113 DNÍ

15. apríla 1945
Los Alamos, Nové Mexiko

Podľa kalendára mala byť jar. Julius Robert Oppenheimer však kráčal cez prísne utajovaný vojenský areál na náhornej plošine v Novom Mexiku a pod nohami mu vŕzgal sneh. Brodil sa rovno k provizórnemu kinu.

Oppenheimer bol riaditeľom Projektu Manhattan, obrovského amerického utajovaného úsilia vyvinúť atómovú zbraň. Hociktoré iné ráno by vo svojej pracovni preberal tisíce rôznych dokumentov: čítal správy o činnosti, písal poznámky alebo dvíhal naliehavé telefonáty z Washingtonu. Kým svet vonku bojoval v druhej svetovej vojne, Oppenheimer a jeho tím vedcov v oplotenom vojenskom objekte sústreďovali všetku svoju energiu a odborné znalosti na „vynález“, hrôzostrašnú novú zbraň hromadného ničenia.

Nie však túto nedeľu. Dnes zhromaždil žiaľom zdrvených vedcov, vojakov, podporný personál a rodiny žijúce v tajnom meste Los Alamos na spomienkovú slávnosť na počesť prezidenta Roosevelta. Ešte nikdy nemal smútočný prejav.

Oppenheimer bol vynikajúci teoretický fyzik a nemal problém rozprávať svojim kolegom alebo postgraduálnym študentom na špičkových univerzitách po celej krajine o zložitých vedeckých teóriách, vysvetľujúcich fungovanie vesmíru. Plynule rozprával šiestimi jazykmi a dobre sa vyznal v klasickej literatúre a východnej filozofii. Naučil sa sanskrt len preto, aby mohol čítať posvätnú hinduistickú báseň *Bhagavadgítu* v origináli.

Od smrti prezidenta Roosevelta v kúpeľoch v Georgii uplynuli tri dni. Oppenheimer strávil väčšinu tohto času urputným hľadaním správnych slov, aby si uctil jeho pamiatku.

Stratu prežíval veľmi osobne. Prezident previedol Spojené štáty americké cez najtemnejšie chvíle. V Bielom dome bol od roku 1933, do úradu nastúpil v čase hlbkej Veľkej hospodárskej krízy. Tvrdo pracoval, aby ambicióznymi programami zameranými na ekonomický zvrat prinavrátil americkému ľudu vieru a sebadôveru.

Národ sa opäť obrátil na Roosevelta, keď japonské sily siedmeho decembra 1941 zaútočili na americkú námornú základňu Pearl Harbor na Havaji. Väčšina Američanov sa dozvedela o útoku, keď ich popoludňajšie rozhlasové programy prerušilo mimoriadne spravodajstvo. „Japonsko?“ Ľudia neveriacky krútili hlavami a ladili rádiá. Naozaj to bola pravda? Je to možné? Ďalší deň Roosevelt prostredníctvom rozhlasu prehovoril ku Kongresu a k národu v prejave, ktorý zvučal ešte roky. Útok „nebol vyprovokovaný“ a bol „nehanebný“. Siedmy december 1941 bol „dátum, s ktorým sa bude naveky spájať potupa“.

Prezident dal americkému ľudu sľub. „Bez ohľadu na to, ako dlho potrvá, kým porazíme túto úkladnú inváziu,“ hromžil, „americký ľud svojou spravodlivou silou dosiahne absolútne víťazstvo.“

Kongres vyhlásil vojnu Japonsku. O štyri dni vyhlásilo Nemecko vojnu Spojeným štátom. Nastala mobilizácia. Pre mnohých Američanov bol Roosevelt jediný hlavný veliteľ, ktorého poznali. Štyrikrát ho zvolili za prezidenta a takmer tri a pol roka po vstupe do druhej svetovej vojny, práve keď sa Spojenci v Európe blížili k víťazstvu – a vojna v Tichomorí dosiahla krvavý vrchol –, Roosevelt nečakane zomrel.

Radmi ľudí pracujúcich na Projekte Manhattan sa šírila neistota. Pred niekoľkými rokmi práve Roosevelt schválil projekt s cieľom výskumu a vývoja atómovej bomby, dal dohromady najbystrejšie vedecké mysle, aby participovali na operácii, od ktorej si sľuboval, že jedného dňa ukončí vojnu. Roosevelt dopomohol k dohode s významnými korporáciami – DuPont, Standard Oil, Monsanto a Union Carbide –, aby navrhli, postavili a prevádzkovali nové revolučné zariadenia a závody, ktoré mali prispieť k zostroje-

niu novej zbrane. Akademické a priemyselné laboratóriá poskytli svojich najlepších, najtvorivejších vedcov. Celé to bolo nákladné, riskantné a udržiavané v absolútnej tajnosti.

Nikto nevedel isto, kde – a či vôbec – Harry Truman bude pokračovať v projekte. Fyzik Philip Morrison spomínal: „Zrazu sme nepoznali nikoho tam hore.“

Tím v Los Alamos sa obrátil na Oppenheimera s otázkami. Bol géniom teoretickej fyziky, no jeho nadanie sa neobmedzovalo iba na vedu. Vďaka prenikavej mysli vedel preniknúť do jadra každého problému a prísť s jasnými, kvalifikovanými riešeniami. Kolegovia ho opisovali ako najrýchlejšieho mysliteľa, akého kedy stretli. V tom okamihu potrebovali jasnosť väčšmi než kedykoľvek predtým.

Oppenheimer meral vyše stoosemdesiat centimetrov a pri váhe šesťdesiat kíl bol štíhly až na hranici vychudnutosti. Obliekal sa však ako švihák do sivých oblekov so štýlovým strihom, modrých košiel a kravát, obúval si vyleštené topánky a nosieval klobúk. Na spodnej pere sa mu vždy pohojďavala cigareta a jasnými modrými očami a prenikavým pohľadom priťahoval ženy a odstrašoval mužov. „Oppie“ bol sebaistý frajer a rovnako pohodlne sa cítil na koktailovom bankete ako v prednáškovej sále.

Oppenheimer bol synom nemeckého prisťahovalca, ktorý si nahobil majetok v New York City dovozom textilu, a očakávalo sa od neho, že bude úspešný. Nesklamal. Harvardovu univerzitu skončil s vyznamenaním iba za tri roky. Vo veku dvadsaťdva rokov mu udelili titul PhD. v odbore fyzika na univerzite v nemeckom Göttingene, kde študoval pod vedením uznávaného fyzika Maxa Bornu. V priebehu niekoľkých rokov získal prestížne učiteľské miesta na Kalifornskej univerzite v Berkeley a na Kalifornskom technologickom inštitúte v Pasadene. Čas si delil medzi obe školy, jeden semester v Berkeley, ďalší v Pasadene. Na rozdiel od väčšiny vtedajších profesorov bol vyzývavý, bohémsky metodický herec, prednášajúci s nákazlivým oduševnením. Bez poznámok pretkával vznešené matematické koncepty poéziou a literatúrou. Dával jasne najavo, že najdôležitejšie vedecké otázky zostávajú stále nezodpovedané, a vyzýval svojich študentov, aby prenikali do záhad. Ako spomínal jeden z kolegov, Oppenheimer

priniesol „do fyziky stupeň dômyselnosti, aký v Spojených štátoch amerických dovtedy nevidali“.

Študenti boli fascinovaní a inšpirovaní. Nasledovali profesora hore-dolu medzi Berkeley a Pasadenou, uchvátení jeho výstrednosťami a životným elánom, obľubou neprepečených stejkov, dvojitych martini, korenistých jedál a cigariet. Bol skvelý jazdec na koni a námorník a zdalo sa, že priateľov má na každom kroku.

Oppenheimer mal však aj svoju temnú stránku. Jeho genialitu občas zastrela melanchólia a mrzutosť. Neznášal spoločenskú konverzáciu. Priateľov prerušoval uprostred vety, najmä keď nepovažoval tému za intelektuálne podnetnú. Študentov, ktorí kládli banálne otázky, verejne ponížil. Dlhodobý kolega charakterizoval Oppenheimera ako „pohrdavého až na hranicu hulvátstva“.

Roku 1942, keď Oppenheimera vymenovali za vedúceho Projektu Manhattan, niektorí jeho kolegovia spochybňovali jeho temperament a nedostatok riadiacich skúseností slovami, že by nezvládol riadiť ani „stánok s hamburgermi“. Čakala ho úloha premostiť priepasť medzi inovatívnou, nezávislou univerzitnou inteligenciou a prísnyim vojenským systémom.

Oppenheimer sa vrhol do práce, ktorú považoval za najúčinnější spôsob ukončenia vojny. Presvedčil svetovo uznávaných vedcov, aby opustili aj so svojou rodinou domov a pridali sa k nemu v tajnom laboratóriu na atómové zbrane v Los Alamos, odľahlej oblasti obklopenej hlbokými kaňonmi a vysokými štítmí najjužnejšieho výbežku Skalnatých vrchov. Oppenheimer dobre spolupracoval s vojenskými veliteľmi vrátane svojho kolegu generála Leslieho R. Grovesa.

Priatelia a kolegovia hovorili, že Oppenheimer sa časom zmenil na úžasne spôsobilého a charizmatického šéfa. V Los Alamos sa zhromaždili najvýznamnejší fyzici na svete, medzi nimi šiesti držiteľia Nobelovej ceny. Mali obrovské ego, ale Oppiemu sa akosi podarilo dosiahnuť, že všetko fungovalo. Jeden z kolegov tvrdil, že nechýbalo veľa a Oppenheimer by bol takmer nenahraditeľný.

Do apríla 1945 si Oppenheimer dôkladne osvojil rolu vedeckého riaditeľa projektu. Práve dovŕšil štyridsať rokov. Žil s manželkou Kitty a dvomi malými deťmi v malom domčeku v odľahlej časti Los

Alamos. Kedysi výstredný profesor teraz doma usporadúval večierky pre hosťujúcich vedcov a kolegov. Zábava sa začínala suchým martini a po západe slnka sa všetci vyhrnuli na predný dvor.

Los Alamos sa rozrástlo z niekoľkých stoviek ľudí na tím osemtisíc vedcov a členov vojenskej posádky a ich rodín. Obvod päťdesiatštyritisícakrového pozemku „Hill“ obohnali trojmetrovým plotom s ostnatým drôtom navrchu. Ďalší plot vnútri ohraňoval technický areál, do ktorého mali prístup iba osoby s najvyššou bezpečnostnou previerkou. Tam bola Oppenheimerova pracovňa aj obrovské laboratóriá na vývoj bomby. Oppenheimer často pri prechádzkach ulicami Los Alamos bez akejkoľvek vegetácie kýval ľuďom ako starosta a zdravil ich. Vždy bol pokojný a vľúdny, vždy vedel, čo povedať.

Dvanásteho apríla však správa o prezidentovej smrti vyvolala v celej komunite hrozný šok. Thomas O. Jones v ten deň videl Oppenheimera stiesnenejšieho, bojoval s hlbokou stratou.

Dôstojník vojenskej spravodajskej služby Jones mal pracovňu v budove spojenej s Oppenheimerovou krytým chodníkom. Už sa chystal na odchod, keď mu zazvonil telefón. Roosevelt zomrel, oznámil mu volajúci. Jones najprv neveril.

Večierok v Los Alamos roku 1944 (zľava): Dorothy McKibbinová, ktorá bola zodpovedná za víťanie nováčikov v tajnom meste, J. Robert Oppenheimer, vedecký riaditeľ Projektu Manhattan a Victor Weisskopf, jadrový fyzik.

„Ste si istý?“ spýtal sa.

Volajúci zopakoval správu. Jones zostal ohromene sedieť a mlčal. Vedel, že to musí povedať ostatným. Základňa bola odrezaná od sveta. Neboli tam rozhlasové stanice ani noviny. Najbližšie mesto bolo Santa Fe, vzdialené asi tridsaťpäť míľ. Los Alamos podľa máp neexistovalo. Väčšina ľudí sa o zlej správe musela dozvedieť cez reproduktor v technickom areáli.

Jones sa rozhodol, že to oznámi najprv Oppenheimerovi. Vybehol z kancelárie na chodník medzi budovami. Na polceste si všimol, že oproti nemu kráča známa postava.

Oppenheimer už o tom vedel, no nemohol uveriť. „Je to pravda?“ spýtal sa.

„Áno, Oppie,“ odvetil Jones ticho.

Iba potvrdil Oppenheimerovu domnienku.

Pracujúci v technickom areáli sa o prezidentovej smrti dozvedeli spoločne. Všetko sa zastavilo. Vedci sa obracali jeden na druhého. Počuli ste to? pýtali sa. Niektorí šokovane mlčali. Iní plakali. Vyhrnuli sa z laboratórií na chodby a na schodisko. Nikto nechcel byť sám.

Jones videl, že Oppenheimerom správa viditeľne otriasla, tvár mal bledú a zamračenú. Rozprávali sa o prezidentovi, ako zachránil národ. Oppenheimer chválil všetko dobré, čo Roosevelt urobil, jeho inteligenciu a „magnetizujúcu osobnosť“.

V skutočnosti Oppenheimer s Rooseveltom osobne nehovoril často. Udržovali si úctivý odstup a väčšinou komunikovali cez prostredníkov. Roosevelt pri každej príležitosti chválil Oppieho za „veľmi dôležitú“ prácu, ktorú vykonával v losalamoskom Laboratóriu pre výskum a vývoj zbraní.

V liste Oppenheimerovi z 29. júna 1943 sa Roosevelt pokúšal urovnať stupňujúcu sa nevraživosť medzi vedcami a generálom Grovesom, náročným vojenským veliteľom projektu. Roosevelt sa dozvedel, že niektorí vedci začínali strácať nervy pod tlakom termínov, ktoré považovali za nespĺniteľné. Ťažko znášali život pod mimoriadne prísny dohľadom. Niektorí pochybovali, či bude vôbec možné zostrojiť bombu, a pýtali sa, či je rozumné pracovať s takým nebezpečným materiálom.

Roosevelt v tomto liste prejavil Oppenheimerovi uznanie ako vedúcemu elitnej skupiny vedcov pracujúcich v prísnom utajení a za „veľmi špecifických podmienok“. Prezident apeloval na vedca, aby presvedčil svoj tím, že obmedzenia sú potrebné. Požiadal ho, aby im tlmočil uznanie, ktoré prechováva k ich usilovnej práci a „osobným obetám“.

„Spoliehame sa na to, že budú ďalej pokračovať vo svojom nadšenom a nesebeckom pracovnom nasadení. Bez ohľadu na to, aké plány má nepriateľ, americká veda sa vyrovná s touto výzvou,“ napísal Roosevelt.

Vo chvíli, keď sa Oppenheimer pripravoval na spomienkovú slávnosť na počesť zosnulého prezidenta, vedel, že niektorí z jeho vedcov stále pochybovali o projekte, ktorého cieľom bolo vyvinúť atómovú bombu. Vplyvní fyzici ako Leo Szilárd neskôr vyjadrili morálnu opozíciu voči jej použitiu vo vojne. Szilárd spustil petíciu a zbieral mená kolegov vedcov s rovnakým postojom.

Teraz však chcel Oppenheimer odsunúť tieto starosti bokom. Zostal hore neskoro do noci, kým dokončil smútočný prejav. Ráno uvidel, že jeho záhradu, ulice a celé mesto pokrýl sneh. Fyzik Morrison si pamätal sneh ako „gesto útechy“.

Zvyčajne rušné ulice stíchli. Ako väčšina Ameriky, aj v Los Alamos držali smútok. Chodník pred divadlom bol opustený, sneh podupali stovky ľudí čakajúcich vnútri. Jones čakal Oppieho pri dverách a uviedol ho dnu. Šéf si nevzal svoj charakteristický klobúk.

Oppenheimer pomaly kráčal k pódium, ľudia zhromaždení v drevených laviciach stíchli. Niektorým, ktorí poznali Oppieho už roky, sa zdalo, že vyzeral o čosi staršie ako drzý mladý fyzik, ktorý v Kalifornii platil za veľkú hviezdu. Mnohí ľudia v miestnosti vrátane Jonesa a Morrisona rozmýšľali, či to nebude znamenať koniec celého projektu.

Oppenheimer sa postavil na pódium s americkou vlajkou spustenou na pol žrde v pozadí a chvíľu počkal. Potom hlasom o málo silnejším ako šepot spustil smútočnú reč, ktorou mienil upokojiť tisíce ľudí pracujúcich v Los Alamos.

**BIELY DOM
WASHINGTON**

Tajné

29. júna 1943

Vážený pán doktor Oppenheimer,
nedávno som s doktorom Bushom prechádzal veľmi dôležitý, utajovaný program výskumu, vývoja a výroby, ktorý vám je známy. Veľmi ma potešilo, keď som počul o vynikajúcej práci, ktorá sa realizuje na mnohých miestach v tejto krajine pod bezprostredným dohľadom generála L. R. Grovesa a celkovo je riadená výborom, ktorého predsedom je doktor Bush. Úspešné vyriešenie problému je vrcholne dôležité pre národnú bezpečnosť a verím, že práca sa dokončí v čo najkratšom čase a bude výsledkom nadšenej spolupráce všetkých zúčastnených.

Píšem Vám ako vedúcemu skupiny, ktorá v najbližších mesiacoch zohrá životne dôležitú úlohu. Viem, že Vy a Vaši kolegovia pracujete s nebezpečnými látkami v neštandardných podmienkach. Skutočnosť, že výsledok Vášho úsilia má nesmierne veľký význam pre národ, vyžaduje, aby bol tento program strážený ešte prísnejšie ako iné prísne utajované vývojové projekty pre vojnové účely. Preto som vydal príkazy, aby boli podniknuté všetky opatrenia na zaistenie bezpečnosti Vášho projektu, a budte si istý, že zodpovedné osoby sa postarajú, aby sa tieto príkazy vykonali. Určite si uvedomujete dôvody, prečo Vaše úsilie aj úsilie Vašich kolegov musí podliehať veľmi špecifickým obmedzeniam. Napriek tomu by som bol rád, keby ste vyjadrili vedcom zhromaždeným okolo Vás moje hlboké uznanie za ich ochotu ujať sa úloh, ktoré ležia pred nimi, napriek nebezpečenstvu a osobným obetám. Spolieham sa na to, že budú ďalej pokračovať vo svojom nadšenom a nesebeckom pracovnom nasadení. Bez ohľadu na to, aké plány má nepriateľ, americká veda sa vyrovná s touto výzvou. S týmto na mysli posielam toto vyjadrenie dôvery a uznania.

„Keď sa svet pred tromi dňami dozvedel o smrti prezidenta Roosevelta, dokonca aj tí, čo nikdy nevyronili slzu, plakali, mnohí nevelmi nábožensky založení muži a ženy sa modlili k Bohu. Mnohí z vás sa pozerali s obavami do budúcnosti, mnohí z vás zrazu neverili, že našu prácu dovedieme k zdarnému koncu, a všetkým nám to pripomenulo, aká vzácna je ľudská bytosť.

Žijeme v rokoch veľkého zla a veľkej hrôzy. Roosevelt bol náš prezident, náš hlavný veliteľ a náš vodca – v starom, neskazenom význame tohto slova. Ľudia po celom svete k nemu vzhliadali, aby ich viedol, a videli v ňom symbol nádeje, že zlo tejto doby sa už nezopakuje; že strašné obety, ktoré sa vykonali a ktoré sa ešte budú musieť vykonať, pomôžu vytvoriť svet, ktorý bude vhodnejší na život pre ľudí. Práve v takýchto časoch zla si ľudia uvedomujú svoju bezmocnosť a svoju hlboko zakorenenú závislosť. Spomeňme si na stredovek, keď smrť dobrého, múdreho a spravodlivého kráľa uvrhla celú krajinu do zúfalstva a smútku.“

Potom Oppenheimer siahol po texte, ktorý mu už veľa rokov prinášal veľkú útechu.

„V hinduistickom posvätnom texte *Bhagavadgíta* sa hovorí, že „Človek je tvor, ktorého podstatou je viera. Je taký, aká je jeho viera. Rooseveltova viera bola rovnaká ako viera miliónov mužov a žien vo všetkých krajinách na svete. Preto netreba strácať nádej, preto je správne zachovať si nádej, že jeho dobré činy sa neskončia jeho smrťou.“

Nato sa vedci a ich rodiny mlčky a so sklonenými hlavami postavili, boli príliš smutní, aby niečo povedali.

Hoci nebolo jasné, ako Truman naloží s Projektom Manhattan, Oppenheimer sa usiloval zachovať optimizmus. Po obrade sa obrátil k priateľovi, fyzikovi Davidovi Hawkinsovi.

„Roosevelt bol skvelý architekt,“ povedal Oppenheimer. „Možno Truman bude dobrý tesár.“

Oppenheimer si však nebol istý. Vedel iba toľko, že po rokoch intenzívneho výskumu a miliardách dolárov z peňazí daňových poplatníkov by mali vedci z Los Alamos čo najskôr predložiť výsledok.

ODPOČÍTAVANIE:

105 DNÍ

23. apríla 1945

Wendover, Utah

Plukovník Paul Tibbets mladší zvrátil tvár a odtiahol si slúchadlo od ucha, kým na opačnom konci linky hulákal policajt zo Salt Lake City. Niekoľkí plukovníkovi muži cez víkend zdúchli do mesta ako kovboji, ktorí už zahnali dobytok, a policajt teraz odratúval dlhý zoznam problémov. Rýchla jazda, prejazdy na červenú, vystrájanie v hoteli Utah, whisky a pobehlice, ruvačka s miestnymi grázlami.

Tibbets vzdychol. On a jeho muži boli už pridllho zatvorení na tomto letisku v púšti. Bol najvyšší čas, aby 509. zmiešaná bombardovacia skupina opustila Wendover a začala robiť ozajstné problémy ozajstným nepriateľom.

Policajtovi povedal, že už nepotrvá dlho a odídu z mesta a nebudú ho otravovať. Uväznenie jeho vysoko trénovaných mužov za víkendovú neplechu by nič nevyriešilo a bolo by to mrhanie verejnými financiami.

Policajtovi neostávalo nič iné, ako súhlasiť. Tibbets ho ešte chvíľu chlácholil a potom zložil telefón.

Plukovník niekoľko mesiacov neúprosne drvil svojich mužov. Nepoznali podrobnosti. Vedeli len to, že podstupujú výcvik na tajnú bombardovaciu misiu, ktorá by mohla ukončiť vojnu. Teraz už boli pripravení, ale čo s bombou? To bola plukovníkova jediná otázka. Pendloval hore-dolu medzi Wendoverom a Los Alamos, no povedali mu len toľko, že vedci sa v nej ešte stále „rýpu“. Chceli vyrobiť dokonalú zbraň, neuspokojili sa s tou, ktorú mali. Zdalo sa,